

ній потенціал, можуть спонукати студентів до творчого самовираження в царині публіцистики.

Список основних джерел

1. Андрухович, Ю. Диявол ховається в сирі. Вибрані спроби 1999–2005 років / Ю. Андрухович. – К. : Критика, 2007. – 320 с.
2. Горун, Ю.М. Медіакомпетентність редактора (з опертям на сайти з медіаграмотності) / Ю. М. Горун // Медіакомпетентність фахівця : колективна монографія / Г. В. Онкович [та інш.] ; за наук. ред. Г. В. Онкович. – К. : Логос, 2013. – С. 15–83.
3. Забужко, О. З мапи книг і людей : збірка есеїстики / О. Забужко. – Meridian Czernowitz. – Кам'янець-Подільський : ТОВ «Друкарня «Рута»», 2012. – 376 с.
4. Капелюшний, А. О. Редагування в засобах масової інформації : навчальний посібник / А. О. Капелюшний. – Львів : ПАІС, 2009. – 432 с.
5. Онкович, Г. В. Медіакомпетентність – фахова якість сучасного спеціаліста / Г. В. Онкович // Медіакомпетентність фахівця : колективна монографія / Г. В. Онкович [та інш.] ; за наук. ред. Г. В. Онкович. – К. : Логос, 2013. – С. 6–14.
6. Різун, В. В. Літературне редагування : підруч. / В. В. Різун ; Міжнародний фонд «Відродження». – К. : Либідь, 1996. – 240 с.
7. Серажим, К. Композиція та архітектоніка тексту: принципи редакторського втручання / К. Серажим // Масова комунікація: історія, сьогодення, перспективи : наук.-практ. журн. / відп. ред. С. І. Кравченко ; упоряд. М. А. Рожило. – Луцьк : Східно-європ. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2014. – № 5/6 (5). – С. 95–100.

УДК 007:304:659.3

О. О. Семенець

Запорізький національний університет (Україна)

МЕДІАОСВІТА, ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО ТА СОЦІАЛЬНИЙ КАПІТАЛ

У статті розглянуто роль медіаосвітньої діяльності в становленні та зміцненні громадянського суспільства в Україні. Простежено зв'язки між розгортанням медіаосвітнього руху та збільшенням соціального капіталу.

Медиаобразование, гражданское общество и социальный капитал

В статье рассмотрена роль медиаобразовательной деятельности в становлении и укреплении гражданского общества в Украине. Прослежены связи между развертыванием медиаобразовательного движения и ростом социального капитала.

Media Education, civil society, and social capital

The article examines the role of Media Education activities in the development and strengthening of civil society in Ukraine. The links between the deployment of Media Education movement and the increase of social capital are traced.

В історії розвитку західної цивілізації демократичний устрій виробив власний інструмент очищення та оновлення – громадянське суспільство, в розмаїтті його інститутів (недержавних організацій, приватних добровільних організацій, волонтерських осередків, громад, рухів тощо), які покликані виражати волю та захищати інтереси громадян. Активне громадянське суспільство визнане однією з важливих умов демократичного розвитку та соціального прогресу в сучасному світі.

Громадянське суспільство – сфера недержавних суспільних інститутів та відносин, соціальних, етнічних, духовних, релігійних тощо. Сфера автономного існування, самовияву, самореалізації та самоорганізації індивідів, захищена законами від прямого втручання та регламентації з боку державної влади. У соціальному просторі громадянського суспільства люди взаємодіють як автономні індивіди, а їх об'єднання формують складну мережу громадянських зв'язків і взаємозалежностей, які й утворюють власне соціальне життя, суспільство як таке, якому не потрібен примус з боку політичних структур, щоб функціонувати.

На сайті «Громадянське суспільство і влада» – українському урядовому інформаційно-комунікаційному ресурсі, покликаному сприяти взаємодії громадян та їх об'єднань з органами виконавчої влади в процесі формування і реалізації державної політики, – запропоноване таке визначення: «Громадянське суспільство – суспільство громадян з високим рівнем економічних, соціальних, політичних, культурних і моральних властивостей, яке утворює розвинені правові відносини з державою; суспільство рівноправних громадян, яке не залежить від держави, але взаємодіє з нею заради спільного блага. <...> Серед основних ознак громадянського суспільства можна навести такі: визнання в ролі головної цінності суспільства людини, її інтересів, прав, свобод; рівноправність і захищеність усіх форм власності; економічна свобода громадян та їх об'єднань, інших суб'єктів виробничих відносин у виборі форм і здійсненні підприємницької діяльності; свобода і добровільність праці на основі вільного вибору форм і видів трудової діяльності; надійна й ефективна система соціального захисту кожної людини; ідеологічна й політична свобода, наявність демократичних інститутів і механізмів, які забезпечують кожній людині можливість впливати на формування і здійснення державної політики» [6].

У громадянському суспільстві закладені механізми самоорганізації та саморегулювання, зорієнтовані на збереження та динамічний розвиток суспільних відносин і процесів, на забезпечення балансу між державною та комерційною сферами суспільства. Громадянське суспільство будується на засадах соціальної солідарності і постає як горизонтально структурована (незалежна від влад-

ної вертикалі) сукупність добровільних асоціацій, громадських об'єднань, спільнот, рухів, які дистанційовані від державних та комерційних структур. У реалізації своїх проектів ці об'єднання мають на меті розв'язання суспільно важливих завдань – патріотичну консолідацію суспільства, захист екології, відстоювання базових соціальних цінностей (прав і свобод людини, демократії та плюралізму думок, діалогу різних поглядів тощо). Вільна преса як засіб комунікації та самовираження виступає необхідною умовою розвитку громадянського суспільства.

Мета нашого дослідження – визначити роль медіаосвітньої діяльності в становленні та зміцненні громадянського суспільства в Україні. Для цього необхідно передусім зважити на ступінь сформованості громадянського суспільства в нашій країні.

У 2011 році Український незалежний центр політичних досліджень, узагальнюючи міжнародні оцінки – дані Індексу сталості громадських організацій Агентства міжнародного розвитку США (USAID NGO sustainability Index) та рейтингу «Перехідні держави» (Nations in Transit) Міжнародної неурядової організації «Дім свободи» (Freedom House), – констатував, що громадянське суспільство в Україні залишалося неконсолідованим та значно відставало у своєму розвитку від громадянського суспільства європейських країн загалом та пост-соціалістичних країн Центральної та Східної Європи зокрема.

Так, в Україні на 10 тис. населення на той час було зареєстровано лише 14 громадських організацій. Водночас, в Угорщині на 10 тис. населення діяли 46 організацій, у Хорватії – 85, а в Естонії – 201. Частка громадських організацій у ВВП України становила 0,24 %, тоді як у Росії цей показник дорівнював 0,5 %, у Бельгії – 5 %, у Канаді – 7,9 % [4, с. 6–7].

Після Революції Гідності, упродовж буремних років соціально-політичних конфліктів та протистояння зовнішній агресії, безперечно, відбулися значні зміни щодо ступеня активності та консолідованості громадянського суспільства в Україні. Розвиток волонтерського руху й доброчинності, формування нових громадських та благодійних організацій, загалом зростання соціальної свідомості громадян засвідчують якісно новий рівень зрілості громадянського суспільства.

Важлива роль у піднесенні рівня соціально-політичної обізнаності й активності громадян повинна належати медіаосвітньому руху. В Аналітичній записці Національного інституту стратегічних досліджень при Президентові України «Медіаосвіта як чинник підвищення якості освіти та засіб протистояння гуманітарної агресії» зроблено висновок, що «належний рівень медіаосвіченості і, внаслідок цього, поінформованості громадян є необхідним для зміцнення демократії та прискорення економічного зростання, а краще розуміння гро-

мадянами основ функціонування медіасфери вестиме до зростання вимог громадян до медіа і, відповідно, до підвищення якості вітчизняної інформаційної продукції» [3].

Очевидно, що необхідною умовою підвищення рівня медіакультури населення повинна бути цілісна державна стратегія масової медіаосвіти як невід'ємний складник державної інформаційної політики, цілеспрямована державна кампанія щодо впровадження медійної грамотності серед усіх верств населення. Разом з тим, не менш важливий чинник – формування медіаосвітнього руху, передусім за участі молоді, викладачів університетів, шкільних учителів, журналістів і рекламистів. Одне з першочергових завдань у зв'язку із цим – медіапросвітницька робота, тобто поширення знань про медійну галузь серед широких верств населення, формування в суспільстві критичного ставлення до медіа, високих вимог до якості медійних повідомлень, а також і самої потреби аудиторії ЗМІ в медіаграмотності. Це, своєю чергою, сприятиме формуванню позитивної громадської думки щодо необхідності системної, цілеспрямованої медіаосвітньої діяльності на всіх рівнях, для всіх верств суспільства.

У документах і виданнях, підготовлених під егідою ЮНЕСКО, підкреслено особливу роль громадянського суспільства в розбудові медіасфери, у тому числі на рівні ухвалення рішень. З-поміж широкого спектру дій суб'єктів громадянського суспільства (які можуть бути реалізовані на місцевому, національному або міжнародному рівнях), зокрема, відзначаються можливості участі в консультативних радах, здійснення моніторингу медіа, розвитку ресурсних центрів, реалізації видавничих проєктів, створення неурядових організацій тощо. У напрямі медіапросвітницької діяльності особлива роль належить проведенню різноманітних заходів за участі широких кіл громадськості: інформаційних днів, семінарів, літніх університетів, фестивалів тощо, – а також організації спеціальних кампаній, присвячених піднесенню рівня громадянської свідомості населення. Такі медіаосвітні ініціативи заохочують аудиторію ЗМІ не просто бути обізнаними з правилами безпечної поведінки в інформаційній сфері, але й бути активними діячами в цій галузі [7, р. 89–91].

Згідно з концепцією ЮНЕСКО та поширеною європейською практикою, медіаосвіта (медіаграмотність) розглядається як важлива громадянська компетенція людини в демократичному суспільстві. Відповідно, одне із завдань медіаосвіти – виховання активного громадянина.

Ідея охоплення цією діяльністю найширших верств населення закладена й у Концепції впровадження медіаосвіти в Україні (2010 р.). Зокрема, Концепцією передбачено такі форми медіаосвіти, у зв'язку з її здійсненням в усіх складниках системи безперервної освіти в Україні, як медіаосвіта дошкільна,

шкільна та позашкільна; медіаосвіта у вищій школі; батьківська медіаосвіта і медіаосвіта дорослих; медіаосвіта засобами медіа. Серед основних принципів медіаосвіти виділено: «Громадянська спрямованість. Медіаосвіта в міру набуття нею форми медіаосвітнього руху сприяє розвитку в країні громадянського суспільства. Вона спирається на потенціал громадських об'єднань і асоціацій, узгоджує свої зусилля з розвитком інших громадських рухів. При цьому медіаграмотність громадян перетворюється на важливий складник політичної культури суспільства» [2].

У новій редакції Концепції, ухваленій 21 квітня 2016 р. Президією Національної академії педагогічних наук України, одним із пріоритетних завдань визнане зміцнення громадянського суспільства: «Головною метою Концепції є сприяння розбудові в Україні ефективної системи медіаосвіти, що має стати фундаментом гуманітарної безпеки держави, *розвитку і консолідації громадянського суспільства* (виділено нами. – О.С.), протидії зовнішній інформаційній агресії, всебічно підготувати дітей і молодь до безпечної та ефективної взаємодії із сучасною системою медіа, формувати у громадян медіаінформаційну грамотність і медіакультуру відповідно до їхніх вікових, індивідуальних та інших особливостей» [1].

Ідея медіаосвіти як чинника формування активного громадянства набуває дедалі більшого визнання в педагогічній спільноті. Провідні медіаосвітні центри України прагнуть поширювати знання про медіасферу та формувати потребу критичного сприймання медіапродукції, орієнтуючись на якомога ширшу аудиторію.

Переконливий приклад – діяльність Академії української преси (далі – АУП), неприбуткової, неурядової та незалежної організації, заснованої у 2001 році, яка підтримується європейськими та американськими інституціями. АУП ставить за мету «сприяти поінформованому та критичному сприйняттю медіа українським суспільством та дотриманню стандартів соціально-відповідальної журналістики» (<http://aup.com.ua/?cat=about&subcat=mission>). На це спрямовані всі напрями діяльності АУП: розроблення навчальних програм і підготовка підручників, методичних матеріалів та мультимедійних додатків; проведення літніх та зимових шкіл для з викладання медіаграмотності для вчителів ЗОШ та викладачів ОППО, залучення до цієї діяльності працівників бібліотек і фахівців медійної галузі, організація тренінгів, семінарів, науково-практичних конференцій.

Вельми показовим прикладом прагнення виховати свідоме, активне ставлення споживачів інформації до медійних продуктів є ініціатива АУП, зорієнтована на широку молодіжну аудиторію, а саме конкурс на створення вірусного матеріалу медіапросвітницької спрямованості: «Бери участь у конкурсі – створи

вірусний матеріал на тему «Медіаграмотність – must have сучасного українця». Зацікав друзів приєднатися до кола медіаграмотних співвітчизників, пошир свій матеріал у соціальних мережах та виграй цінні призи від Академії української преси!» (<http://www.medialiteracy.org.ua/index.php/23-kalendar-mediaosvitnikh-podii/515-konkurs-vid-aup-na-stvorennia-virusnoho-materialu-mediahramotnist-must-have-suchasnoho-ukraintsia.html>).

Створений у Запорізькому національному університеті Південноукраїнський центр медіаграмотності – медіаосвітній проект факультету журналістики ЗНУ. Центр має на меті піднесення рівня медійної грамотності населення Запорізької, Дніпропетровської, Кіровоградської та інших південних і центральних областей України: «В умовах підвищеної загрози інформаційній безпеці держави ми націлені на роботу з найбільш вразливою аудиторією – шкільною і студентською молоддю. Через освітні заходи (лекції, семінари, круглі столи, конференції і презентації), а також інформаційну кампанію у регіональних засобах масової інформації, ми просуваємо ідеї відповідального і розумного споживання мас-медійної продукції» (<http://medialiteracy.zp.ua>). Зокрема, в рамках реалізації проекту студентка Марина Галич підготувала цикл програм «МедіаPRO» на радіо «Юніверс» (<http://medialiteracy.zp.ua/news/play-medlitcenter-програма-медіапро/>).

На виховання соціально активного громадянства спрямована й навчальна дисципліна «Медіакультура», що викладається як на факультеті журналістики, так і на інших факультетах Запорізького національного університету. Досягненню цієї мети підпорядковане виконання творчих робіт – медіаосвітніх проєктів студентів (підготовка сценаріїв медіаосвітніх програм телебачення та радіо, газетних матеріалів, публікацій в інтернет-виданнях, створення блогів медіаосвітнього спрямування, продуктів соціальної реклами, проведення студентами навчальних лекцій, тренінгів, вебінарів тощо).

Особливий напрям діяльності у сфері взаємодії медіаосвіти і громадянського суспільства – освітнє волонтерство. Зокрема, цінний позитивний досвід реалізації медіаосвітніх проєктів (Media camp «Чистий простір», «Media-кузня» та інших) має кафедра видавничої справи та редагування Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. «Як наголошують організатори, викладачі кафедри видавничої справи та редагування КДПУ імені Володимира Винниченка Сергій та Ірина Ткаченки, це медіаосвітній проєкт, який відбувається у форматі таборівки для особистісного, медіаосвітнього та екологічного розвитку, активного відпочинку та неформальної освіти» [5].

За час діяльності мережі освітніх кемпів «Чистий простір» протягом 2010–2016 років було проведено шість таборівок медіапросвітницького харак-

теру (чотири літні медіа-кемпи «Чистий простір», осінній «Project Camp» (2015), зимовий «Book Camp Read and Travel» (2016)). Учасниками заходів стали відомі медіатренери, журналісти, студентська молодь не лише з Кіровограда, але й з інших міст України. Проект має неабияке значення й в аспекті єднання українських міст, зацікавленого діалогу теоретиків та практиків, старшого та молодого поколінь.

Отже, активна медіаосвітня та медіапросвітницька діяльність, спрямована на залучення широких верств населення до обговорення проблем розвитку медійної сфери, виховання свідомих споживачів медійної продукції, формування соціальної відповідальності за майбутнє спільноти, міста, країни, – сприяє зміцненню фундаменту громадянського суспільства, прирощенню «соціального капіталу».

Соціальний капітал – один з атрибутів громадянського суспільства, ознака його зрілості та ефективності. Саме соціальний капітал забезпечує вплив громадянського суспільства на інші сфери суспільного життя. Під цим поняттям П'єр Бурдьє розумів соціальні зв'язки, які можуть виступати ресурсом для отримання вигод. Згідно з трактуванням Джеймса Коулмена, це потенціал взаємної довіри та взаємодопомоги, представлений у таких елементах суспільної організації, як соціальні мережі, соціальні норми і довіра, які створюють умови для координації та кооперації заради взаємної вигоди. Компонентами соціального капіталу виступають мережа горизонтальних зв'язків між рівними та вільними індивідами, соціальна згуртованість і взаємодопомога, соціальна активність громадян і навички колективних дій, відчуття причетності до спільних справ, обов'язку та відповідальності перед іншими людьми.

Соціальний капітал – продукт залучення людини до соціальної структури. У вимірюваннях соціального капіталу беруть до уваги, зокрема, такі показники (індикатори), як довіра та повага до оточення, готовність допомагати, толерантність, членство в асоціаціях та об'єднаннях, добродійність, волонтерство, розвиток некомерційних організацій. Ці форми втілення соціального капіталу дають можливість розв'язувати суспільно значущі завдання, забезпечувати соціальні блага.

Розгортання медіаосвітнього руху за участі молоді, журналістів і рекламистів, шкільних учителів і бібліотекарів, науковців і викладачів університетів – важливий чинник формування та зміцнення громадянського суспільства в Україні, розвитку потенціалу взаємної довіри і взаємодопомоги – а отже, й накопичення соціального капіталу. Медіапросвіта серед широких верств населення сприяє піднесенню рівня соціальної активності громадян, консолідації громадянського суспільства навколо важливої мети – розбудови спільного інформаційного середовища на засадах дотримання професійних журналістських

стандартів, захисту моральних норм і принципів, відстоювання соціальних цінностей.

Результат медіаосвіти – медіакультура аудиторії – слугуватиме чинником інтеграції громадянського суспільства, спроможного відстоювати базові соціальні цінності: права і свободи людини, демократію, економічний та політичний плюралізм, публічність і загальну поінформованість, справедливість і неухильне дотримання законів. У підсумку вся медіаосвітня діяльність спрямована на зміцнення соціального капіталу, на усвідомлення та захист спільних цінностей, формування здатності до суспільної взаємодії та ефективних солідарних дій.

Список основних джерел

1. Концепція впровадження медіаосвіти в Україні (нова редакція) [Електронний ресурс] // Media Sapiens. 24 квітня 2016.. – Режим доступу: http://osvita.mediasapiens.ua/mediaprosvita/mediaosvita/kontseptsiya_vprovadzhennya_mediaosviti_v_ukraini_nova_redaktsiya/. – Дата доступу: 11.03.2016.
2. Концепція впровадження медіа-освіти в Україні [Електронний ресурс] / Інститут соціальної та політичної психології НАПН України. Схвалено постановою Президії Національної академії педагогічних наук України 20 травня 2010 року, протокол № 1-7/6-150. – Режим доступу: http://ispp.org.ua/news_44.htm. – Дата доступу: 11.03.2016.
3. Іщенко, А. Ю. Медіаосвіта як чинник підвищення якості освіти та засіб протистояння гуманітарної агресії: Аналітична записка [Електронний ресурс] / А. Ю. Іщенко // Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України. Відділ гуманітарної безпеки ;. – № 17. Серія «Гуманітарний розвиток». – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1795/>. – Дата доступу: 11.03.2016.
4. Лациба, М. В. Правові умови розвитку громадянського суспільства в Україні. Що потрібно зробити? / М. В. Лациба, А. О. Красносільська [та ін.] ; Укр. незалеж. центр політ. дослідж. – К. : Агентство «Україна», 2011. – 132 с.
5. Сідорова, О. Медіакемп «Чистий простір. For your ideas»: твій шанс реалізувати мрію / О. Сідорова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://vsr-cathedra.at.ua/news/mediakemp_chistij_prostir_for_your_ideas_tvij_shans_realizuvati_mrij_u/2015-09-29-170. – Дата доступу: 11.03.2016.
6. Словник термінів за тематикою громадянське суспільство // Громадянське суспільство і влада : Урядовий веб-сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://civic.kmu.gov.ua/consult_mvc_kmu/news/article/show/11. – Дата доступу: 11.03.2016.
7. Media Education : A Kit for Teachers, Students, Parents and Professionals / Ed. Divina Frau-Meigs ; UNESCO. – Paris : L'express, 2006. – 188 p.